

In memoriam

Maria Teresa Ferrer i Mallol (1940-2017)*

El 4 de març de 2017 ens deixava, després de tres anys i mig de malaltia, la Dra. Maria Teresa Ferrer i Mallol.

Llicenciada en filosofia i lletres per la Universitat de Barcelona el 1963, abans d'acabar la carrera ja es va vincular, de la mà del seu mestre, el Dr. Emilio Sáez, al Departament d'Estudis Medievals de la Institució Milà i Fontanals del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) a Barcelona, on, després, a partir del 1972, desenvoluparia la seva carrera científica com a personal de plantilla.

Tot just acabada de llicenciar ja va fer diverses estades de recerca a Itàlia, que influïren en alguns dels seus primers treballs i, sobretot, posaren les bases de la internacionalització de la seva trajectòria. També va impartir algunes classes a la Universitat de Barcelona. I va col·laborar, durant uns anys, amb l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, cosa que deixà empremta en la seva producció amb publicacions sobre la redacció de l'instrument notarial o sobre les assegurances i els canvis marítims medievals (en aquest cas, amb Arcadi Garcia) que encara són de referència ineludible.

Es va doctorar per la Universitat de Barcelona el 1984 amb una tesi imponent titulada *Moros i cristians, almogàvers i collerats a la frontera d'Oriola*.

Maria Teresa Ferrer i Mallol va ser directora de la Institució Milà i Fontanals del CSIC a Barcelona entre el 1985 i el 1994. Dirigi la revista *Anuario de Estudios Medievales* entre el 1983 i el 2010, la col·lecció «Anejos del Anuario de Estudios Medievales» entre el 1983 i el 1987, la sèrie d'edició documental *Miscel·lània de Textos Medievales* des del 1983 i el *Repertorio de Medievalismo Hispánico* fins al 2010.

Fou vocal de la Junta de la Sociedad Española de Estudios Medievales des del 1993 i en va ser vicepresidenta entre el 2001 i el 2007.

Membre numerària de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans des del 1992, en va ser secretària del 1995 al 2001, vicepresidenta del 2001 al 2006 i presidenta del 2006 al 2014.

Es va jubilar com a professora d'investigació del CSIC l'agost del 2010, amb una força d'esperit que, lluny de cessar la seva frenètica activitat de sempre, va intensificar-la, tot i que, des d'aleshores, canalitzada a través de l'IEC.

Era una dona de caràcter, d'idees clares i vehement, que deia sempre el que pensava sense embuts. Aquesta

empenta i força de caràcter la van ajudar, sens dubte, a fer-se un lloc i a guanyar-se el respecte i l'admiració d'un gremi que, fins no fa gaire, havia estat completament masculinitzat. Quan, el 1985, va assumir la direcció de la Institució Milà i Fontanals del CSIC, ja era un referent, consagrat internacionalment i reconegut arreu, dels estudis sobre la Corona d'Aragó, els contactes amb l'islam i el món mediterrani, al costat de noms de la seva generació que, amb ben poques excepcions, eren tot homes.

Poc abans que caigués malalta, el 22 de maig de 2013, li presentàrem, al CSIC, un recull d'estudis en homenatge que ella esperava amb delit i que no solament inclou setanta col·laboracions seleccionades, sinó també una *tabula gratulatoria* de tretze pàgines.¹

Tan sols un repàs de la nòmina de participants ja dimensiona sobradament l'impacte de la seva figura en el medievalisme català, ibèric i internacional. Un impacte que, sumat al volum de la seva producció, permet sens dubte qualificar-la com la gran dama del medievalisme català.

Fins al 2011, Maria Teresa Ferrer i Mallol havia publicat o editat 35 monografies i volums col·lectius, un centenar d'articles de revista i uns 150 capítols de llibre, a més de la seva gairebé infinita «obra menor» (sic) d'articles en enciclopèdies i diccionaris, de presentacions de llibres i de ressenyes bibliogràfiques.²

Des de llavors, aquesta obra s'ha anat incrementant, fins i tot durant la seva malaltia, signe incontestable de la seva gran tenacitat i capacitat de treball. I, de fet, encara continua oberta, ja que ha mort amb diversos treballs en curs de publicació.³

Més enllà de la seva pròpia producció, la Maria Teresa Ferrer i Mallol va cultivar també un vessant científicament generós, assessor i altruista, reconegut pels molts investigadors, joves i grans, d'aquí o estrangers, que, durant dècades, s'han anat formant a la Institució Milà i Fontanals del CSIC a Barcelona o hi han anat passant com a visitants. I d'aquest magisteri n'han pogut gaudir també, fins al darrer moment, les últimes fornades de joves investigadors encara en formació.

D'altra banda, cal destacar que la Maria Teresa Ferrer i Mallol té el mèrit d'haver fet escola i d'haver estat capaç de formar grup, tant a través dels projectes de recerca espanyols i internacionals que va dirigir com del grup de recerca consolidat per la Generalitat de Catalunya que va coordinar.

No hi ha cap dubte que la seva aclaparadora obra està feta amb gran rigor i erudició. És una obra impecable, d'una solidesa absoluta, destinada a perdurar més enllà de modes i tendències historiogràfiques. Que ha estat, és i se-

* Text preparat per Roser SALICRÚ I LLUCH. Institució Milà i Fontanals - CSIC (Barcelona)

guirà essent un referent. I que, per això mateix, en molts casos ja ha esdevingut clàssica.

És, també cal dir-ho, una obra feta des de la consciència del que ella entenia com el compromís nacional, cultural i lingüístic. Cosa que, algunes vegades, l'havia penalitzat.

Fóra quimèric pretendre glossar o valorar aquesta obra ingent, de manera que només en destacaré el que en podrien ser dos dels pilars més sòlids.

D'una banda, en els darrers anys, la revisió històrica que va fer de les quatre grans cròniques de Ferran Soldevila, reeditades per l'Institut d'Estudis Catalans; una feina admirable que només algú amb la seva capacitat de treball, rigor i coneixement de les fonts històriques, bibliogràfiques i documentals podia dur a terme.⁴

D'una altra banda, el que podríem anomenar les seves pròpies quatre grans cròniques, és a dir, les quatre monografies que va publicar, ja fa una trentena d'anys, a partir de la seva tesi doctoral: *Els sarraïns de la Corona catalanoaragonesa en el segle XIV: Segregació i discriminació; La frontera amb l'islam en el segle XIV: Cristians i sarraïns al País Valencià; Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola (segle XIV), i Organització i defensa d'un territori fronterer: La governació d'Oriola en el segle XIV.*⁵

La Maria Teresa Ferrer i Mallol ha marxat abans d'hora, quan encara no li hauria tocat. Havent recorregut molt de camí, però encara amb molt de camí per recórrer.

Afortunadament, el seu llegat historiogràfic perdurarà.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] J. MUTGÉ I VIVES, R. SALICRÚ I LLUCH i C. VELA AULESA (ed.). *La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani. Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*. IMF-CSIC, Barcelona 2013.
- [2] La llista de les seves publicacions entre 1963 i 2011 es pot consultar al volum d'homenatge esmenat, p. xvii-xlvi.
- [3] La relació actualitzada, completa i definitiva de les seves publicacions apareixerà al fascicle 47/1 (gener-juny 2017) de la revista *Anuario de Estudios Medievales*, consultable en línia a través de <http://estudiosmedievales.revistas.csic.es/index.php/estudiosmedievales/issue/archive> [DOI: <http://dx.doi.org/10.3989/aem.2017.v47.i1>]
- [4] F. SOLDEVILA. *Les quatre grans cròniques*. Revisió filològica de J. Bruguera, revisió històrica de M. T. Ferrer i Mallol. IEC, Barcelona 2008-2016. Aquesta reedició de les cròniques corona les altres iniciatives i aportacions que també va impulsar des de l'IEC, com la commemoració del naixement de la Generalitat de Catalunya o de Jaume I, de la mort de Martí l'Humà, o els volums d'edició dels tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana, en aquest cas en col·laboració amb el també difunt Manuel Riu i Riu.
- [5] Institució Milà i Fontanals - CSIC, Barcelona 1987, 1988, 1988 i 1990.